

կումն ունի դէպի մոայլ գոյները, ջախջախուած իրերը, կոտորած սրտերը, կորացած մէջքերը, հանգած աչքերը և առհասարակ դէպի ամեն ինչ, որ ճնշուած է, աղքատիկ ու թշուառ։ Այդ երևոյթները հեղինակը դիտել է ուշադրութեամբ, դրոշմել է յիշողութեան մէջ և կարողանում է վերարտադրել կենդանի կերպով։

Տ. Յ.

Յարութիւն նայեան՝ «Կեանքի խորքերից», պատկերներ, 101 եր., գ. 20 կ., Ալեքսանդրօպոլ, 1903:

«Կեանքի խորքերից»-ը բաղկացած է եօթ հատ պատկերներից.—1) Օրայի հերոսները, 2) Հոգեհացը, 3) Անմեղձո՛հ, 4) Սիրոյ յարութիւն, 5) Բանտարկեալները, 6) Բժիշկը և 7) Ճառախօսը:

«Օրայի հերոսները» մի եկեղեցու տօնի բաւական աջող նկարագրութիւն է, որի մէջ երևան է գալիս մեր ժողովրդի ստորին դասակարգն իր շատ ցաւերով, անտիապաշտութիւններով, փչացած ու լաւ կողմերով:

«Հոգեհացը» ներկայացնում է մի նշանած տղայի «զուռնա-դաւալով» թաղումից յետոյ նրա տանը կատարուող քէֆը՝ մեռածի մօր ու նշանածի աչքերի առաջ։ Այդ սովորութիւնը կայ Թիֆլիսում, բայց թւում է, թէ այս պատմութեամբ բաւական չափազանցացրուած է:

«Ամեղ զոհ»-ի բովանդակութիւնը հետեւեալն է. Ստեփան Մաճառեանին Գրիգոր աղան տաս հազար ըուբլի է պարտ, բայց Գրիգոր աղան ոչ միայն ուրանում, ժխտում է իր պարտքի գոյութիւնը, այլև Ստեփանի վզին է պալտք դնում։ Ստեփանը վճռում է միւս օրն սպանել նրան։ Գիշերը քնի մէջ գառանցելով՝ նա ուզում է իբր թէ խեղդել Գրիգոր աղային, բայց խեղդում է հարազատ կնոջը։ Նրան դատում են և որպէս մարդասպանի՝ դատապարտում տաժանակիր աշխատանքի։ Մի քիչ տարօրինակ է թւում հանգոյցի այսպիսի լուծումը:

«Բանտարկեալները» գրութեամբում երկու կալանաւորներ իրար պատմում են իրանց բանտարկուելու պատճառները։ Մէկըն սպանել է իր տանտիրոջ որդուն, որ փորձ էր արել նրա հաւատարիմ կնոջը բռնաբարելու, իսկ միւսն անաճող փորձ է արել սպանելու «մի ոմն րէալիստ»-ի և իր սիրած աղջկան, որովհետև նրանք յանդգնել էին իրար սիրել կամ գուցէ միայն

սիրախաղութիւն անել. մանաւանդ որ աղջիկը յուսախար էր արել նրան և զրկել (?) բարձրագոյն կրթութիւնից, ինչպէս ասում է. «Չը նայած» որ գտնուեցան բարեբարներ, ինձ ուղարկելու ուսումն շարունակելու, բայց ես ընդմիշտ մերժեցի այդ, թողեցի բարձրագոյն ուսում ստանալուս միտքն ի սէր եւայի, և սպասեցի նրա աւարտելուն, որ ամուսնանանք»:

«Բժիշկը» պատկերում դուրս է բերուած կոպէկի համար հոգին տուող, հարստի առաջ երեքտակ ծալուող, իսկ խեղճ աղքատին շան տեղ չը դնող մի բժիշկ, որը հրաժարուած է այցելել մի աղքատ պառաւի ջարդուած ու հոգեվարքի մէջ ընկած որդուն, մինչև չը ստանայ իր երեք բուբլի այցեգինը: Բժիշկուելու եկած հիւանդները խղճալով պառաւին՝ իրանց մէջ ժողովում են բժշկի պահանջած երեք բուբլին, բժիշկը վերցնում է այդ փողը, բայց իր այցը կատարում է հետեւալ օրը միայն, երբ հիւանդն արդէն մեռած է լինում:

«Ճառախօսը» մի անաջող նմանողութիւն է Չեխովի «Հոնտոր» պատմուածքին: «Ճառախօս»-ում դուրս բերուած երևոյթը—ամեն ծակուծուկ մտնել և ճառեր արտասանել—մեր մէջ գոյութիւն չ'ունի:

«Սիրոյ յարութիւնը» կատարւում է զատկի կիրակի օրը: Օ. քաղաքի տներից մէկում ինն հայ ուսանող ողջերթի խնջոյք էին սարքել ի պատիւ իրանցից երեքի, որոնք համալսարանն աւարտած լինելով՝ հայրենիք էին դառնալու: Այդ երեքից մէկըն—Արտէմ Լուսնակեան—խնջոյքը կիսատ թողնելով՝ վերադառնում է իր բնակարանը հանգստանալու, այնտեղից էլ ուղևորւում ծովափ՝ մաքուր օդ շնչելու: Այդտեղ նա «սկամայ» ընկնում է երազանքի մէջ: Յիշում է իր մանկութիւնը, թէ ինչպէս սիրեց մի անղկայ և մինչև անգամ չը գնաց բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու, այլ «սկսեց հոգալ ամուսնութեան մասին», ճիշտ և ճիշտ այնպէս, ինչպէս քիչ առաջ պատմում էր քանտարկեալներից մէկը միւսին: Բայց այդ աղջիկը փչացած դուրս եկաւ, և Լուսնակեանը խզեց վերջինիս հետ իր բոլոր կապերն ու փոխանակ սպանութեան փորձ անելու և բանտարկուելու՝ «ճանապարհուեց դէպի Ռուսաստան ուսումը շարունակելու... Իսկ օրիորդ Հոնիփսիմէ Կուռօսեանը մի քանի ամիս յետոյ անյայտացաւ մի երիտասարդի հետ, և ոչ ոք չ'իմացաւ թէ ուր գնաց նա... Այն օրից անցել էին հինգ բոլորակ տարիներ, և այժմ Արտէմ Լուսնակեանը բոլորովին մոռացած իր առաջին սիրասթափութիւնը, աւարտում էր համալսարանը, և նոր իդէալներով ոգևորուած, վերադառնում էր հայրենիք գործելու համար»: Իսկ առայժմ ուզում էր տուն գնալ, երբ «յան-

կարծ մի խուլ շշուկ և մարդկային ձայն հասաւ նրա ականջներին»։ Նա նայեց շուրջը, բայց ոչինչ չը նկատեց. «Ալիքներն կատաղել են, մտածեց ու շարունակեց քայլել։ Բայց դարձեալ նրա ականջներին հասաւ մի ձայն, որ նման էր կանացի հեկեկանքներին»։ Լուսնակեանը կանգ առաւ, ականջ դրաւ ու դիմեց դէպի ձայնը։ Եւ ի՜նչ... բանից դուրս եկաւ, որ այն աղջիկը, որի մասին հէնց նոր էր մտածում Լուսնակեանը, ինքը—օրիորդ Հռիփսիմէ Կուռօսեանը—եկել էր Օ. քաղաքը՝ յատկապէս ծովն ընկնելու և խեղդուելու նպատակով, ձանձրացած լինելով իր վարած վատ կեանքից։ Թող ընթերցողը չը կարծէ, թէ օրիորդն իմացած լինելով՝ որ Լուսնակեանը Օ.-ում է գտնւում, նրա պատճառով էր աղտեղ եկել, ոչ, այդպիսի բան չը կայ, նա գուցէ Լուսնակեանին մտքովն անգամ չէր անցկացրել այդ հինգ տարւայ ընթացքում, այլ եկել էր այդտեղ հէնց այնպէս... Եւ Լուսնակեանը ոչ միայն աղատեց նրան մահից, այլ և նրա մէջ յարութիւն առաւ նախկին սէրը մի քանի վայրկեանում, և նա մինչև անգամ կնութեան առաւ այն փշացած աղջկան, որը սակայն «սկսեց ինքնակըթուլթեամբ նախապատրաստուել իսկական (ոչ թէ կեղծ) մայր և տանտիկին լինելու համար...»

Պ. Եսայեանի պատկերները խալ են, բայց երևում է, որ երիտասարդ հեղինակը գրելու շնորհք ունի, սակայն անփորձ լինելուց՝ նրա գրչի արտադրութիւնները զատ-զատ դէպքերի նկարագրութիւններ են և գեղարուեստական ամբողջութիւն չեն կազմում. հարցերը շօշափուած են թոռցիկ կերպով, մակերեւոյթօրէն, տիպի ամենատարրական ուսումնասիրութիւն անգամ չը կայ։ Լեզուն անմշակ է, խառըն օտար—մանաւանդ թուրքերէն—բառերով։ Բերենք մի քանի օրինակներ. «Հին մօղայի տարագով» (մողա հէնց տարագ է նշանակում. ուրեմն եթէ եւրոպական բառը թարգմանենք հայերէն, դուրս կը գայ այսպիսի բան.—«հին տարագի տարագով»... Չը լինի՞ թէ խօսքը մեր հին «Տարագ» թերթի նոր տարագի մասին է. բայց այդ դէպքում պէտք էր «տարագ»-ներից մէկն ու մէկը չափերտնելում դնել և գրել «տարագ»-ներից մէկն ու մէկը չափերտնելում դնել և գրել գլխատառով)։ «մի խօսքով հասարակ դասակարգի համար մեծ եղելութիւն է»։ «դէ հիմայ դու տես թամնաշէն, խալին էլ էս էր ուզում... Կանայք հեռու փախան, իսկ տղամարդիկն էլ չէին ուզում նրանց բաժանել.—այլ հեռու կանգնած ծիծաղում էին այդ տեսարանի վրայ» (15 եր.)։ «Չիրգիր», ուրիշ մի քանի տեղ՝ «գրպանահան» (փոխանակ «գրպանահատ» գրելու)։ «բաղալ» (մրգավաճառ կամ նպարավաճառ)։ «նաղարա» (թըմ-

բուկ)։ «Դալլաք» (սափրիչ)։ «տակսա կամ սակազին» (չէ որ տակսա հէնց սակազին է նշանակում, էլ ի՞նչ կամ է)։ «մուշտարի»։ «դուխի»։ «բոնաւոր» (կալանաւոր բառի իմաստով), և այլն և այլն։ Այլ բան է, եթէ այս բառերը ժողովրդի բերանից հնչելիս լինէին, բայց գործ է ածում ինքը հեղինակը։

Թիֆլիսի բարբառով արտայայտուած տեղերը խճողուած են գրական լեզուով և ուրիշ գաւառաբարբառով։ «Ան հոգիս առ, Աստօձ, ան ազատիր էս վիճակից, իմ էրէսս քու ոտին տակին» (20 եր.)։ «հերիք լաց ըլիս, մենք ըստի, էս աշխարքումս հնք քէֆ անում, որ Օսէփն էլ երկնքումը քէֆ անի» (29 եր.), և այլն։

Սրբագրութիւնն անտանելի է. գրաշարի և սրբագրչի ձեռքի տակ «աղվովկատին» խօսքը յանկարծ դարձել է «այդ վախկոտին»։ մինչև անգամ վրիպակները սխալ են տպուած։ «տպած է՝ ջերմառանդութեամբ, պէտք է լինի՝ ջերմառանդութեամբ», իբր թէ երկրորդ բառն աւելի ճիշտ է, քան առաջինը...

Ա.Թ.Ա.

«Հռովմայեցի իմաստ. էպիկսեսի կեանքն ու վարդապետութիւնը», Թաղմ. Զառէն վարդապետ. 1903թ., Վարդաշապատ.

Քաղցածին հաց պէտք է տալ, ծարաւին ջուր. սրանք յաւիտենական ճամարտութիւններ են։ Ծարաւի համար մի ամբողջ դասախօսութիւն բարեգործութեան մասին չ'արժէ մի կաթիլ ջուր։ Մենք ճիշտ այդ դրութեան մէջ ենք։ Ընթերցող հայ հասարակութիւնը կարիք ունի ժողովրդական ընթերցանութեան յարմար գրքերի, իսկ մենք առաջարկում ենք այդ ծարաւն յագեցնելու համար ոչ թէ մարսական, այլ կոշտ ու մոշտ բաներ, որ բկին կանգնի ներս չ'երթայ։ Ահա այս տպաւորութիւնն ստացանք էպիքտետի գրքի հրատարակութիւնից։ Էպիքտետի իմաստութիւնը լաւ էր իր ժամանակի համար։ Մեր մատաղ սերունդը նրա երբեմն այլանդակ (ներկայ հասկացողութեամբ) խրատներին կարօտ չէ և Աստուած չ'անի որ նրանով դեկալարուի։ Այդ սերունդի և երիտասարդութեան համար ի՞նչ գեղեցիկ դաս է «Չասես թէ փնասուեցի, երբ փոխես էջը ձիու, ոչխարը եզան... այդպիսի դէպքերում աւելի ես օգտուում, քան փնասում։ Եթէ այդ չես հասկանում, չես հասկանում և քո բախտաւորութիւնը, երջանկութիւնը» *) (36 երես)։ Ներկայ լեզ-

*) Այդ հատուածը «Բարեգործութիւնը կոռուս յե» գլխից ենք քաղել։